

युद्ध मैदानमा रहेका सशस्त्र सेनाका घाइते तथा बिरामीहरूको अवस्था
सुधार सम्बन्धी प्रथम महासन्धि

जेनेभा, १२ अगस्त, १९४९ (७ फेब्रुअरी १९६४ मा नेपालले अनुमोदन गरेको)

प्रस्तावना

युद्ध मैदानमा घाइते तथा बिरामी भएका सैनिकहरूको स्थितिको सुधार सम्बन्धी २७ जुलाई १९२९ को जेनेभा महासन्धिलाई संशोधन गर्ने प्रयोजनका लागि सन् १९४९ को २१ अप्रिल देखि १२ अगस्तसम्म जेनेभामा भएको कूटनीतिक सम्मेलनमा सरकारहरूको प्रतिनिधित्व गरेका अधोहस्ताक्षरी पूर्ण अधिकार सम्पन्न प्रतिनिधिहरू देहाय बमोजिम सहमत भएका छन् :-

परिच्छेद - १

सामान्य प्रावधानहरू

धारा १

उच्च संविदाकारी पक्षहरूले वर्तमान महासन्धिलाई सबै परिस्थितिहरूमा सम्मान गर्ने र सम्मान सुनिश्चित गर्ने बाचा गर्दछन् ।

धारा २

शान्तिको समयमा कार्यान्वयन गरिने प्रावधानहरूका अतिरिक्त कुनै एक पक्षले युद्धको अवस्थालाई मान्यता नदिएको स्थितिमा पनि वर्तमान महासन्धि दुई वा दुईभन्दा बढी उच्च संविदाकारी पक्षहरूबीच हुन सक्ने घोषित युद्धको वा अन्य कुनै सशस्त्र संघर्षका सबै घटनाहरूमा लागू हुनेछ । यो महासन्धि कुनै उच्च संविदाकारी पक्षको भू-भागको आंशिक वा पूर्ण कब्जामा लिइएका सबै घटनाहरूमा त्यस्तो कब्जा सशस्त्र प्रतिरोध विना भए पनि लागू हुनेछ ।

द्वन्द्वको एक शक्ति प्रस्तुत महासन्धिको पक्ष नभए तापनि, यो महासन्धिको पक्षधर रहेका शक्तिहरू आफ्ना पारस्परिक सम्बन्धहरूमा यसबाट बाँधिनेछन् । यदि महासन्धिको पक्षधर नभएको शक्तिले यसका व्यवस्थाहरू स्वीकार गर्छ र लागू गर्छ भने, सो शक्तिसँगको सम्बन्धमा यस महासन्धिबाट तिनीहरू अझै बाँधिनेछन् ।

धारा ३

कुनै एक उच्च संविदाकारीको पक्षको भू-भागमा भैरहेको अन्तर्राष्ट्रिय प्रकृति नभएको सशस्त्र संघर्षको हकमा संघर्षरत हरेक पक्ष देहायका प्रावधानहरू न्यूनतम रूपमा लागू गर्न बाध्य हुनेछ :-

(१) आफ्ना हतियार बिसाएका र विरामी, घाउचोट, थुना वा अन्य कुनै कारणले लड्न अक्षम सैन्य दलका सदस्य लगायत लडाईंमा सक्रिय सहभागी नरहेका व्यक्तिहरूलाई, सबै परिस्थितिमा जाति, वर्ण, धर्म वा विश्वास, लिंग, जन्म वा सम्पत्ति वा अन्य त्यस्तै आधारमा कुनै प्रतिकूल विभेद नगरी मानवोचित व्यवहार गरिने छ ।

यस लक्ष्यको प्राप्तीको लागि जस्तोसुकै समयमा र जुनसुकै ठाउँमा पनि माथि उल्लिखित व्यक्तिहरूको हकमा, देहायका कार्यहरू निषेधित छन् र रहनेछन् :

- (क) जीवन र शरीर उपर हिंसा, विशेषतः सबै खाले हत्या, अंगभंग, क्रूर व्यवहार र यातना,
- (ख) बन्धक बनाउने,
- (ग) व्यक्तिगत प्रतिष्ठा उपर आक्रमण, विशेषतः उपहास वा अपमानजनक व्यवहार,
- (घ) सभ्य मानिसहरू अनिवार्य भनी मान्यता प्राप्त सबै न्यायिक प्रत्याभूतिहरू प्रदान गरी नियमित प्रक्रियाद्वारा गठन गरिएको अदालतको पूर्व निर्णय बेगर सजाय तोक्ने र कार्यान्वयन गर्ने कार्य ।

(२) घाइते र विरामी परेकाहरूलाई जम्मा गरी स्याहार गरिनेछ ।

रेडक्रसको अन्तर्राष्ट्रिय समिति जस्तो एउटा निष्पक्ष मानवीय संस्थाले संघर्षरत पक्षहरूलाई आफ्नो सेवा उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

संघर्षरत पक्षहरूले विशेष सम्झौताद्वारा प्रस्तुत महासन्धिको अन्य प्रावधानहरू पूर्ण वा आंशिक रूपमा लागू गर्न थप प्रयास गर्नुपर्नेछ ।

उपर्युक्त प्रावधानहरू लागू भएको कारणले संघर्षका पक्षहरूको कानुनी हैसियतमा असर पर्ने छैन ।

धारा ४

तटस्थ शक्तिहरूले उनीहरूको भू-भागमा ग्रहण गरिएका वा जम्मा पारिएका घाइते तथा विरामी र संघर्षरत पक्षहरूका चिकित्सा कर्मचारीहरू र सैन्य बलका धार्मिक पूजारीहरूका साथै फेला परेका मृतक व्यक्तिहरूको हकमा प्रस्तुत महासन्धिको व्यवस्थाहरू समान रूपले लागू गर्नेछन् ।

धारा ५

शत्रुको हातमा परेका संरक्षित व्यक्तिहरूको हकमा प्रस्तुत महासन्धि उनीहरूलाई अन्तिम रूपमा फिर्ता नपठाइसम्म लागू हुनेछ ।

धारा ६

धाराहरू १०, १५, २३, २८, ३१, ३६, ३७ र ५२ मा स्पष्ट रूपमा व्यक्त भएको सहमतिका अतिरिक्त उच्च सिंवादाकारी पक्षहरूले अलग्गै व्यवस्था गर्न उपयुक्त देखेका सबै विषयहरूमा अरु विशेष सम्झौताहरू गर्न सक्नेछन् । कुनै पनि विशेष सम्झौताले प्रस्तुत महासन्धिमा परिभाषित घाइते तथा विरामीहरू, चिकित्साकर्मीहरू वा सेनामा संलग्न धार्मिक पूजारीहरूको अवस्थालाई प्रतिकूल असर पार्ने छैन, न त यसले उनीहरूलाई प्रदान गरेका अधिकारहरूलाई सीमित गर्नेछ ।

माथि उल्लेखित वा पछि गरिने सम्झौताहरूमा स्पष्टतः अन्यथा व्यवस्था भएमा वा संघर्षको कुनै एक वा अर्को पक्षले घाइते र विरामीहरू, त्यस्तै चिकित्साकर्मी र सेनामा संलग्न धार्मिक पूजारीहरूको हकमा थप अनुकूल व्यवस्था गरेमा बाहेक प्रस्तुत महासन्धि उनीहरूको हकमा लागू रहेसम्म उनीहरूले त्यस्तो सम्झौताहरूबाट प्राप्त हुने लाभ लिई रहनेछन् ।

धारा ७

घाइते र विरामीहरूका साथै चिकित्साकर्मी र सेनामा संलग्न धार्मिक पूजारीहरूले कुनै पनि हालतमा प्रस्तुत महासन्धिद्वारा तथा माथि उल्लिखित धारामा उल्लेख भए अनुसारको कुनै विशेष सम्झौताहरू भएमा सोद्वारा समेत उनीहरूलाई प्रदान गरिएका अधिकारहरू आंशिक वा पूर्ण रूपमा परित्याग गर्न सक्ने छैनन् ।

धारा ८

प्रस्तुत महासन्धि संघर्षरत पक्षहरूको हित रक्षा गर्ने दायित्व भएका रक्षक शक्तिहरूको निगरानी र सहयोगमा लागू गरिने छ । यस उद्देश्यको लागि रक्षक शक्तिहरूले उनीहरूका कुटनीतिक वा वाणिज्य दूतावासका कर्मचारीहरूका अतिरिक्त आफ्ना नागरिकहरू वा अन्य तटस्थ राष्ट्रका

नागरिकहरू मध्येबाट प्रतिनिधिहरू नियुक्त गर्न सक्नेछन् । यस्ता प्रतिनिधिहरूले जुन शक्तिसँग उनीहरूले कार्य गर्नु पर्ने हो, त्यस्तो शक्तिको सहमतिको अधीनस्त हुनेछ ।

संघर्षरत पक्षहरूले रक्षक शक्तिहरूका प्रतिनिधिहरू वा दूतहरूको कार्यलाई सकेसम्म बढी सहज बनाउने छन् ।

रक्षक शक्तिहरूका प्रतिनिधि वा दूतहरूले कुनै पनि हालतमा प्रस्तुत महासन्धिद्वारा निश्चित उद्देश्य नाघी कार्य गर्ने छैनन् । उनीहरूले विशेष गरेर आफू काम गर्ने राष्ट्रको अत्यन्त जरुरी सुरक्षा सम्बन्धी आवश्यकतालाई ध्यान दिनेछन् । अत्यन्त जरुरी सैन्य आवश्यकताद्वारा जरुरी मानिएको स्थितिमा मात्र उनीहरूको काम कारवाहीलाई अपवादको रूपमा र अस्थायी उपाय मानी नियन्त्रित गरिनेछ ।

धारा ९

प्रस्तुत महासन्धिको व्यवस्थाहरूले रेडक्रसको अन्तर्राष्ट्रिय समिति वा अन्य कुनै निष्पक्ष मानवीय संस्थाले सम्बन्धित संघर्षरत पक्षहरूको सहमतिमा घाइते र बिरामी, चिकित्साकर्मी र सेनामा सम्बद्ध धार्मिक पूजारीहरूको रक्षा तथा तिनीहरूको उद्धारको लागि संचालन गर्न सकिने मानवीय गतिविधिहरूमा कुनै बाधा खडा गर्ने छैनन् ।

धारा १०

उच्च संविदाकारी पक्षहरू कुनै पनि समयमा निष्पक्षता तथा दक्षताको सबै प्रत्याभूति दिने कुनै संस्थालाई, प्रस्तुत महासन्धि अन्तर्गत रक्षक राष्ट्रहरूले पालन गर्नुपर्ने कर्तव्यहरू सुम्पन सहमत हुन सक्नेछन् ।

चाहे जुनसुकै कारणले होस्, रक्षक शक्ति राष्ट्र वा माथि पहिलो अनुच्छेदमा उल्लिखित कुनै संस्थाको कुनै कारवाहीबाट घाइते र बिरामी वा चिकित्सा कर्मचारी र सैनिक सेवामा संलग्न धार्मिक पूजारीले कुनै फाइदा नपाएमा वा पाउन छाडेमा थुनामा राख्ने शक्तिले कुनै निष्पक्ष राष्ट्र वा यस्तो कुनै संस्थालाई प्रस्तुत महासन्धि अन्तर्गत संघर्षरत पक्षहरूद्वारा तोकिएको कुनै संरक्षक शक्तिले गर्नुपर्ने कार्यहरू सम्पन्न गर्नको लागि अनुरोध गर्नेछ ।

यदि त्यस अनुरूप संरक्षण प्रदान गर्न सकिँदैन भने थुनामा राख्ने शक्तिले यो धारामा गरिएको व्यवस्थाको अधीनमा रही रेडक्रसको अन्तर्राष्ट्रिय समिति जस्ता मानवीय संस्थालाई प्रस्तुत महासन्धि अन्तर्गत संरक्षक राष्ट्रले गर्ने मानवीय कार्यहरू गर्नको लागि अनुरोध गर्ने वा गरेको अनुरोध स्वीकार गर्नेछ ।

यी उद्देश्यको लागि सम्बन्धित शक्तिले निमन्त्रणा गरेको वा आफूलाई प्रस्तुत गर्ने कुनै तटस्थ राष्ट्र वा संघसंगठनले प्रस्तुत महासन्धिद्वारा संरक्षित व्यक्तिहरूलाई आश्रयमा राख्ने संघर्षरत पक्षप्रति जिम्मेवारीपूर्वक व्यवहार गर्नुपर्ने छ, र उपयुक्त देखिएका कार्यहरू गर्ने जिम्मा लिई निष्पक्षतापूर्वक सम्पन्न गर्न सक्षम रहेको पर्याप्त विश्वास दिलाउनु पर्नेछ ।

प्रावधानहरूबाट सामरिक घटनाहरूका कारणले, विशेष गरेर जहाँ पूरा वा अधिकांश भू-भाग कब्जामा लिइएको कुनै एक शक्तिको अर्को शक्ति वा यसको सहयोगीहरूसँग वार्ता गर्ने स्वतन्त्रता अस्थायी रूपमा भए पनि नियन्त्रित रहेको हुन्छ, यस्ता शक्तिहरू बीच विशेष सम्झौता गरेर माथि उल्लिखित प्रावधानहरूलाई कम गरिने छैन ।

प्रस्तुत महासन्धिमा जहाँ संरक्षक शक्ति राष्ट्रबारे उल्लेख भएको छ, प्रस्तुत धाराको अर्थमा यस्तो उल्लेख वैकल्पिक संगठनहरूको हकमा पनि लागू हुनेछ ।

धारा ११

संरक्षित व्यक्तिहरूको हितको लागि तिनीहरूको सल्लाह आवश्यक देखेको स्थितिमा, विशेष गरेर जहाँ प्रस्तुत महासन्धिको व्यवस्थाहरूको प्रयोग वा व्याख्यामा संघर्षरत पक्षहरू बीच मतभेद भएका घटनाहरूमा रक्षक शक्तिहरूले त्यस्ता मतभेदको समाधान गर्ने प्रयोजनका लागि आफ्नो असल प्रभाव (Good Office) को उपयोग गर्ने छन् ।

यस उद्देश्यको लागि प्रत्येक रक्षक शक्तिले कुनै एक पक्षको निमन्त्रणामा वा आफ्नै पहलमा, संघर्षरत पक्षहरूलाई उनीहरूका प्रतिनिधिहरूको, विशेष गरेर घाइते र बिरामी, चिकित्सा कर्मचारीहरू र सैनिक सेवामा रहेका धार्मिक पूजारीहरूप्रति जिम्मेवार अधिकृतहरूको भेला उपयुक्त रूपमा छनौट गरिएको सम्भवतः कुनै तटस्थ भू-भागमा गर्न प्रस्ताव गर्नेछन् । यस उद्देश्यको लागि पठाइएको प्रस्तावलाई संघर्षरत पक्षहरू कार्यान्वयन गर्न बाध्य हुनेछन् । आवश्यक भएमा संरक्षक शक्ति राष्ट्रहरूले तटस्थ राष्ट्रको कुनै व्यक्ति वा रेडक्रसको अन्तर्राष्ट्रिय समितिद्वारा खटाइएको कुनै व्यक्तिको नाम संघर्षरत पक्षहरूद्वारा समर्थनको लागि प्रस्ताव गर्न सक्नेछन्, जसलाई यस्तो भेलामा भाग लिन आमन्त्रण गरिने छ ।

परिच्छेद २

घाइते र बिरामीहरू

धारा १२

सशस्त्र सेनाका सदस्यहरू र यस पछिको धारामा उल्लेख भएका अन्य व्यक्तिहरू जो घाइते र बिरामी छन्, तिनीहरूलाई सबै अवस्थामा आदर र सुरक्षा प्रदान गरिनेछ।

उनीहरूलाई मानवीय व्यवहार गरिनेछ र संघर्षरत जुन पक्षको अधीन भए पनि लिंग, वर्ण, राष्ट्रियता, धर्म, राजनीतिक विचार वा अन्य त्यस्तै आधारमा कुनै प्रतिकूल विभेद नगरी, त्यस पक्षद्वारा उनीहरूको स्याहार गरिने छ। उनीहरूको ज्यान लिने कुनै प्रयास वा शारीरिक क्षति हुने कुनै पनि कार्य, पूर्णतः प्रतिबन्धित हुनेछ, खास गरी उनीहरूलाई मारिने वा समाप्त गरिने वा यातना दिइने छैन वा उनीहरू उपर जैविक प्रयोग गरिने छैन, उनीहरूलाई चिकित्सकीय सहायता र स्याहारबाट जानी जानी वञ्चित गरिने छैन न त उनीहरूलाई महामारीमा पार्ने वा संक्रमक रोग लाग्ने स्थितिको सृजना गरिनेछ।

केवल अविलम्ब उपचार गरिनु पर्ने चिकित्सकीय कारणहरू मात्र, प्रदान गरिने उपचारको प्राथमिकता तोक्ने आधार हुनेछन्।

महिलाहरूलाई गरिने व्यवहार उनीहरूको लिङ्गको कारणले विचार पुऱ्याउनु पर्ने सबै कुरालाई ध्यानमा राखी गरिनेछ। संघर्षरत पक्षले घाइते तथा बिरामीहरूलाई शत्रुसँगै छाड्न बाध्य भएमा, सैन्य दृष्टिबाट सम्भव भएसम्म, उनीहरूको स्याहारमा सहायता गर्न आफ्ना चिकित्सा कर्मचारीहरू र चिकित्सा सामग्री मध्ये केहीलाई उनीहरूका साथमा छाडिनेछ।

धारा १३

प्रस्तुत महासन्धि देहायका वर्गहरूमा पर्ने घाइते तथा बिरामीहरूको हकमा लागू हुनेछ :-

- (१) संघर्षरत पक्षको सशस्त्र सेनाका सदस्यहरू र नागरिक सेनाका सदस्यहरू वा यस्तो सशस्त्र बलको अंगको रूपमा रहेका स्वयंसेवक दस्ताहरू,
- (२) संघर्षरत पक्षको भू-भाग नै कब्जामा लिइएको भए पनि अधिनस्थ र आफ्नो भू-भाग भित्र वा बाहिर क्रियाशिल संघर्षरत कुनै पक्षको संगठित प्रतिरोध अभियान लगायत अन्य नागरिक सेनाका सदस्यहरू र अन्य स्वयंसेवक दस्ताका सदस्यहरू, तर यस्ता संगठित

प्रतिरोध अभियान लगायत नागरिक सेना वा स्वयंसेवक दस्ताहरूले देहायका शर्तहरू पूरा गर्नुपर्छ :

- (क) आफ्ना मातहतमा रहेका सहायकहरूप्रति जिम्मेवार व्यक्तिबाट निर्देशित भएको,
  - (ख) टाढैबाट चिन्न सकिने निश्चित स्पष्ट चिन्ह प्रयोग गरेको,
  - (ग) खुला रूपमा हातहतियार लिई हिँडेको,
  - (घ) तिनीहरूका कारवाहीहरूको संचालन युद्ध सम्बन्धी कानून र प्रथाबमोजिम गरेको ।
- (३) थुनामा राख्ने शक्तिद्वारा मान्यता प्रदान नगरिएको सरकार वा अधिकारीप्रति निष्ठा राख्ने नियमित सशस्त्र सेनाका सदस्यहरू ।
- (४) वास्तवमा सशस्त्र सेनाको सदस्य नरहरे पनि उनीहरूसँग रहेका व्यक्तिहरू, जस्तै, सैनिक हवाई जहाजमा कार्यरत गैरसैनिक उडान कर्मचारीहरू, युद्ध सम्वाददाता, आपूर्ति गर्ने ठेकेदारहरू, सैनिकहरूको कल्याणको लागि जिम्मेवार श्रमिक इकाई वा सेवाका सदस्यहरू, तर उनीहरूले आफू संलग्न हुने सशस्त्र सेनाबाट त्यस्तो अख्तियारी पाएको हुनुपर्छ ।
- (५) व्यापारिक पानी जहाजका कप्तान, चालक तथा प्रशिक्षार्थीहरू लगायत चालक दलमा सदस्यहरू र संघर्षरत पक्षको नागरिक हवाई जहाजका चालक दलका कर्मचारीहरू, जसले अन्तर्राष्ट्रिय कानूनका अन्य कुनै व्यवस्था अन्तर्गत बढी सुविधाजनक व्यवहार प्राप्त गरेका छैनन् ।
- (६) नियमित सैन्य टुकडीको रूपमा संगठित हुन समय प्राप्त नभए पनि शत्रु आइपुग्नासाथ अक्रामक शक्तिको प्रतिरोधको लागि स्वःस्फूर्त रूपमा हातहतियार उठाउने कब्जा नगरिएको भू-भागका बासिन्दाहरू, यदि उनीहरूले खुला रूपमा हातहतियार लिन्छन् र युद्धका कानूनहरू र प्रथाहरूको पालना गर्छन् भने ।

धारा १४

धारा १२ को व्यवस्थाको अधीन रही, शत्रुको कब्जामा पर्ने युद्धरत पक्षका घाइते तथा विरामी योद्धाहरू युद्धबन्दी हुने छन् र युद्ध बन्दीहरूसँग सम्बन्धित अन्तर्राष्ट्रिय कानूनका प्रावधानहरू उनीहरूको हकमा लागू हुनेछन् ।

धारा १५

सबै अवस्थामा, र विशेषतः संघर्ष पछि, संघर्षरत पक्षहरूले ढिलासुस्ती नगरी घाइते र विरामीहरूलाई खोज्न र जम्मा गर्न सबै सम्भव प्रयासहरू गर्ने छन्, लुटपाट र दुर्व्यवहार हुनबाट उनीहरूको रक्षा गर्नेछन् । उनीहरूको पर्याप्त हेरचाह गर्नेछन् र मृतकहरूको खोजी गर्ने र उनीहरूको पूर्ण विनाश हुनबाट रोक्ने छन् ।

परिस्थितिले साथ दिएसम्म, युद्धको मैदानमा छाडिएका घाइतेहरूलाई त्यहाँबाट हटाउन, आदान-प्रदान गर्न र ओसार-पसार गर्न अनुमति दिनको लागि, युद्ध विराम वा गोलाबारीको स्थगनको व्यवस्था गरिने वा स्थानीय व्यवस्था मिलाइनेछ ।

त्यसैगरी, युद्धरत पक्षहरू बीच घाइते तथा विरामीहरूलाई घेरा हालिएको वा घेराबन्दी गरिएको क्षेत्रबाट हटाउने वा आदान-प्रदान गर्ने र त्यस्तो क्षेत्रमा चिकित्सक र धार्मिक कर्मचारीहरू र सामग्रीहरू पुऱ्याउने विषयमा स्थानीय स्तरमा व्यवस्था मिलाउन सकिनेछ ।

धारा १६

संघर्षरत पक्षहरूले तिनीहरूको कब्जामा परेको अर्को पक्षको घाइते, विरामी र मृतकको सम्बन्धमा सकेसम्म छिटो उनीहरूको सनाखत गर्न सहायक हुने विवरणहरू अभिलिखित गर्ने छन् । सम्भव भएसम्म यस्ता अभिलेखहरूमा देहायका कुरा समावेश गर्नुपर्नेछ :

- (क) ऊ निर्भर रहेको शक्तिको पहिचान,
- (ख) सेना, गण, व्यक्तिगत वा क्रम संख्या,
- (ग) थर,
- (घ) पहिलो नाम वा नामहरू,
- (ङ) जन्म मिति,
- (च) उसको परिचय पत्रमा वा बिल्लामा (डिक्स) उल्लिखित अन्य कुनै विवरण,
- (छ) पक्राउमा परेको वा मृत्यु भएको मिति र स्थान,
- (ज) घाउहरू वा विरामी सम्बन्धी विवरण वा मृत्युको कारण ।

उपर्युक्त जानकारी यथाशक्य छिटो १२ अगस्त, १९४९ को युद्धबन्दीहरूसँग गरिने व्यवहारसँग सम्बन्धित जेनेभा महासन्धिको धारा १२२ मा वर्णित सूचना निकायमा पठाइने छ, जसले यो

सूचना संरक्षक शक्ति र युद्धबन्दी सम्बन्धी केन्द्रीय निकायको मध्यस्थको मार्फत, यी व्यक्तिहरू आश्रित राष्ट्र समक्ष पुऱ्याउनेछ ।

संघर्षरत पक्षहरूले मृत्यु-प्रमाणपत्र वा मृतकहरूको रीतपूर्वक प्रमाणित सूची तयार गरी सोही निकाय मार्फत एक अर्कालाई पठाउने छन् । त्यस्तै गरी उनीहरूले सोही निकाय मार्फत एउटा दोहोरो परिचय बिल्ला (डिस्क) को आधा भाग, अन्तिम इच्छापत्र वा नजिकका नातेदारहरूलाई महत्वपूर्ण हुने कागजहरू, रुपैया र मृतकसँग पाइएका अन्य आन्तरिक वा भावनात्मक महत्वका सामानहरू जम्मा गरी पठाउने छन् । यी र अन्य सनाखत गर्न नसकिएका सामानहरू पुलिन्दामा सिलबन्दी गरी पठाइनेछ, यसको साथमा मृतकका आफन्तले मृतकको परिचय खुट्याउन आवश्यक पर्ने विवरण र पोकामा रहेका सामानको पूर्ण सूची समेत राखी पठाइनेछ ।

धारा १७

संघर्षरत पक्षहरूले परिस्थितिले अनुमित दिएसम्म मृतकलाई गाडनु वा जलाउनु पूर्व मृत्यु यकिन गर्न, परिचय स्थापित गर्न र प्रतिवेदन तयार गर्नको लागि यथासम्भव प्रत्येक लाशको सावधानीपूर्वक परीक्षण, सम्भव भए चिकित्सकीय परीक्षण गराउने छन् । दोहोरो परिचय बिल्ला (डिस्क) को आधा वा यदि परिचय बिल्ला (डिस्क) एउटै मात्र भएमा, परिचय बिल्ला (डिस्क) नै शरीरमा रहनु पर्छ ।

स्वास्थ्य सिद्धान्तसम्बन्धी अत्यावश्यक कारण वा मृतकको धर्ममा आधारित विचारले बाहेक, मृतकको शरीरलाई जलाइने छैन । जलाइएको स्थितिमा मृत्यु-प्रमाणपत्र वा मृतकको प्रमाणित सूचीमा जलाइनुको कारण र परिस्थितिबारे विस्तृत रूपमा उल्लेख गरिने छ ।

उनीहरूले यो पनि सुनिश्चित गर्छन् कि मृतकहरूलाई, सम्भव भएसम्म उनीहरू जुन धर्मसँग सम्बन्धित छन् सो धर्मअनुसारको संस्कार पूरा गरी सम्मानपूर्वक गाडिने छ, उनीहरूको चिहानप्रति सम्मान राखिने छ, सम्भव भएसम्म मृतकको राष्ट्रियता अनुसार एकै समूहमा राखिनेछ, सदैव फेला पार्न सकिने गरी राम्रोसँग व्यवस्थित गरिने र चिन्ह लगाएर राखिनेछ । यो उद्देश्यको लागि, लाश भिक्न पछि गरिने उत्खननलाई अनुमति दिन, जहाँसुकै गाडिएको भए पनि मृतकको परिचय सुनिश्चित गर्न र स्वदेशमा पठाइने सम्भावित व्यवस्था गर्न, लडाईको शुरुमा नै उनीहरूले एउटा आधिकारिक चिहान दर्ता सेवा संचालन गर्ने छन् । यी व्यवस्थाहरू चिहान दर्ता सेवाले संचित राखेको अस्तुको हकमा समेत मृतकको गृह देशको चाहना बमोजिम विधिवत अन्त्येष्टी नभएसम्म लागू हुनेछन् ।

परिस्थितिले अनुमति दिएसम्म यथाशिघ्र र कम्तिमा पनि द्वन्द्वको अन्त्य भए पश्चात यी सेवाहरूले धारा १६ को दोस्रो अनुच्छेदमा उल्लिखित सूचना विभाग मार्फत चिहानहरू रहेको ठीक ठाउँ, परिचय जनाउने चिन्ह र त्यसभित्र गाडिएको लाशको अन्य विवरण सहितको सूची आदान-प्रदान गर्नेछन् ।

धारा १८

सैनिक अधिकारीहरूले स्थानीयवासीहरूका परोपकारी व्यक्तिहरूलाई, उनीहरूको निर्देशनमा रही स्वस्फूर्त रूपमा घाइते र विरामीहरूलाई जम्मा गर्न र हेरचाह गर्न अनुरोध गर्न सक्नेछन् र, सो अनुरोधलाई मानेर सहयोग गर्ने व्यक्तिहरूलाई आवश्यक संरक्षण र सुविधा उपलब्ध गराउने छन् । यदि अर्को पक्षले सो क्षेत्र कब्जा वा पुनः कब्जा गरेमा उसले पनि यी व्यक्तिहरूलाई त्यस्तै सुविधाहरू र संरक्षण प्रदान गर्नेछ ।

सैनिक अधिकारीहरूले स्थानीयवासी र उद्धार सेवा गर्ने संस्थाहरूलाई आक्रमण गरिएको वा कब्जामा लिइएको क्षेत्रमा पनि स्वःस्फूर्त रूपमा जुनसुकै राष्ट्रको घाइते वा विरामीलाई जम्मा गर्न र स्याहार गर्न अनुमति दिने छन् । गैरसैनिक जनताहरूले यी घाइते र विरामीहरूलाई आदर गर्ने छन् र खास गरेर उनीहरूप्रति हिंसात्मक व्यवहार हुनुबाट जोगाउने छन् ।

कसैलाई, कहिल्यै पनि घाइते वा विरामीलाई उपचार गरेको कारणबाट सताइने वा सजाय गरिने छैन ।

यो धाराको व्यवस्थाले कब्जा गर्ने राष्ट्रलाई घाइते र विरामीहरूको भौतिक तथा नैतिक संरक्षण गर्ने दायित्वबाट उन्मुक्ति दिने छैन ।

परिच्छेद ३

स्वास्थ्य इकाइ र संस्थापनहरू

धारा १९

स्वास्थ्य सेवाका स्थायी संस्थापनहरू र घुम्ती स्वास्थ्य इकाईहरूलाई कुनै पनि हालतमा आक्रमण गरिने छैन, बरु सबै अवस्थामा संघर्षरत पक्षहरूद्वारा रक्षा र सम्मान गरिने छ । यदि तिनीहरू प्रतिपक्षीको कब्जामा परेमा, तिनीहरूका कर्मचारीहरूलाई कब्जा गर्ने राष्ट्र स्वयम्ले यस्ता संस्था र इकाईमा पाइएका घाइते र विरामीको उपचारको आवश्यक व्यवस्था सुनिश्चित नगरेसम्म, उनीहरूलाई आफ्नो कर्तव्य पालन गर्न दिइनेछ ।

जिम्मेवार निकायहरूले त्यस्ता स्वास्थ्य संस्थापन र इकाईहरूलाई यथासम्भव सामाजिक केन्द्रहरू उपर गरिने आक्रमणबाट, उनीहरूको सुरक्षामा खतरा नआउने किसिमले राख्ने कुरा सुनिश्चित गर्ने छन् ।

धारा २०

१२ अगस्त, १९४९ को घाइते, विरामी र संकटग्रस्त जहाजका फौजी सदस्यहरूको स्थितिको सुधार सम्बन्धी जेनेभा महासन्धिद्वारा संरक्षण प्राप्त गर्ने अधिकार भएको अस्पतालयुक्त जहाजलाई जमीनबाट आक्रमण गरिने छैन ।

धारा २१

स्वास्थ्य सेवाका स्थायी संस्थापन र घुम्ती इकाईहरूलाई प्राप्त संरक्षण, मानवीय सेवाको दायराभन्दा बाहिर गई शत्रुलाई हानी हुने कार्य नगरेसम्म बन्द गरिने छैन । तर त्यस्तो संरक्षणको अन्त्य सबै उपयुक्त स्थितिमा समुचित समय-सीमा सहितको चेतावनी नियमपूर्वक दिएपछि, र त्यस्तो चेतावनीको बेवास्ता गरिएको स्थितिमा मात्र गरिनेछ ।

धारा २२

देहायका अवस्थाहरूलाई कुनै स्वास्थ्य इकाई वा संस्थापनलाई धारा १९ द्वारा प्रत्याभूत संरक्षणबाट वन्चित गरेको मानिने छैन :-

- (१) इकाई वा संस्थापनका कर्मचारीहरू हतियारबन्द भएमा र उनीहरूले ती हतियारहरूको उपयोग, आफ्नो वा आफ्नो संरक्षणमा रहेका घाइते र विरामीको प्रतिरक्षाको लागि गरेमा ।
- (२) हतियारबन्द अर्दलीहरू नभएको अवस्थामा, इकाई वा संस्थाको रक्षा सैन्य रक्षक वा पहरेदारबाट सुरक्षा भएमा ।
- (३) घाइते वा विरामीबाट लिइएका र अभै उपयुक्त सेवालार्इ नबुझाइएका साना हातहतियार तथा खर-खजाना, उक्त इकाई वा संस्थामा पाइएमा ।
- (४) पशु स्वास्थ्य सेवाका कर्मचारी र सामग्रीहरू इकाई वा संस्थाको अविभाज्य अंग नभएरै पनि इकाई वा संस्थापनमा भेटिएमा ।
- (५) स्वास्थ्य इकाई वा संस्थापनहरूका वा तिनका कर्मचारीहरूका मानवीय कार्यहरू, गैरसैनिक घाइते वा विरामीको स्याहारको लागि विस्तारित भएमा ।

धारा २३

शान्तिको समयमा उच्च संविदाकारी पक्षहरू र संघर्ष शुरु भएपछि संघर्षरत पक्षहरूले आ-आफ्नै भू-भाग र आवश्यकता भएमा कब्जामा लिइएको भू-भागमा समेत, घाइते वा बिरामीहरूलाई युद्धको प्रभावबाट रक्षा गर्न सुसंगठित अस्पताल क्षेत्रहरू र इलाकाहरू स्थापना गर्न सक्ने छन् र यस्ता क्षेत्रहरू र इलाकाहरूको गठन र प्रशासनका लागि तथा त्यहाँभित्र जम्मा भएका मानिसहरूको स्याहारको लागि जिम्मेवारी पाएका कर्मचारीहरूको व्यवस्था गर्नेछन् ।

संघर्ष शुरु भएपछि र जारी रहेको अवस्थामा सम्बन्धित पक्षहरूले, उनीहरूले सृजना गरेको अस्पताल क्षेत्र र स्थानहरूको पारस्परिक मान्यताको लागि सम्झौता गर्न सक्नेछन् । यो उद्देश्यको लागि उनीहरूले यो महासन्धिसँगै राखिएको मस्यौदा सन्धिका प्रावधानहरूलाई आवश्यक ठानिएका संशोधन सहित कार्यान्वयन गर्न सक्नेछन् ।

संरक्षण गर्ने शक्तिहरू र रेडक्रसको अन्तर्राष्ट्रिय समितिलाई यी अस्पताल क्षेत्रहरू र स्थानहरूको स्थापना र मान्यता दिलाउन सहयोग गर्न आफ्नो असल प्रभाव प्रयोग गर्नको लागि आमन्त्रण गरिन्छ ।

परिच्छेद ४

कर्मचारीहरू

धारा २४

घाइते वा बिरामीलाई खोज तलाश गर्ने, जम्मा गर्ने, एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा लैजान वा उपचार गर्ने वा रोगको रोकथाम गर्ने कार्यमा पूर्ण रूपले संलग्न स्वास्थ्यकर्मीहरू, स्वास्थ्य इकाईहरू तथा संस्थापनहरूको प्रशासनमा पूर्ण रूपले लागेका कर्मचारीहरू र सैनिक दलसँग संलग्न धार्मिक पूजारीहरूलाई सबै अवस्थामा सम्मान गरिने र संरक्षण प्रदान गरिनेछ ।

धारा २५

आवश्यक भएमा अस्पतालका अर्दली, नर्स, घाइते र बिरामीको खोजी गर्न, जम्मा गर्न, ओसारपसार गर्न, उपचारको कार्य गर्न र स्ट्रेचर बोक्ने जस्ता कार्यमा सहायकको रूपमा कार्य गर्न विशेष तालिम दिई कार्यमा लगाइएका सैन्य दलका सदस्यहरूलाई पनि, यदि उनीहरू आफ्ना कर्तव्य पालन गरिरहेको बखत शत्रुको सम्पर्कमा आएमा वा शत्रुको हातमा परेमा, त्यस्तै किसिमले सम्मान गरिने र संरक्षण प्रदान गरिनेछ ।

धारा २६

धारा २४ मा उल्लिखित कर्मचारीहरूले गर्ने जस्तै काममा लगाइएका राष्ट्रिय रेडक्रस समिति र उनीहरूको सरकारद्वारा मान्यता प्राप्त र अधिकृत गरिएका अन्य स्वयंसेवक सहायता संस्थाका कर्मचारीहरूलाई यदि त्यस्ता संगठनका कर्मचारीहरू सैनिक कानून र नियम अन्तर्गत रहेमा सो धारामा वर्णित कर्मचारीहरू सरह समान स्तरमा राखिनेछ ।

प्रत्येक उच्च संविदाकारी पक्षले शान्तिको समयमा वा युद्ध शुरु भएको वा चालु रहेको समयमा, तर कुनै पनि हालतमा सेनाको नियमित स्वास्थ्य सेवालाई मद्दत गर्ने कार्यमा लगाउनु पूर्व आफूले आफ्नै जिम्मेवारीमा स्वीकृति दिएका संस्थाहरूको नामबारे अर्को पक्षलाई सूचित गर्नेछ ।

धारा २७

तटस्थ राष्ट्रको मान्यता प्राप्त संस्थाले मात्र, आफ्नो सरकार र संघर्षरत पक्षको पूर्व सहमति लिई संघर्षरत पक्षलाई आफ्ना स्वास्थ्य कर्मचारीहरू र इकाईहरूको सहायता प्रदान गर्न सक्छ । ती कर्मचारीहरू र इकाईहरूलाई त्यस संघर्षरत पक्षको नियन्त्रणमा राखिनेछ ।

तटस्थ राष्ट्रले यस्तो सहमतिबारे सहायता स्वीकार गर्ने राष्ट्रको प्रतिपक्षीलाई सूचित गर्नेछ । यस्तो सहायता स्वीकार गर्ने संघर्षरत पक्षले यस्तो सहायता उपयोग गर्नु पूर्व, विरोधी पक्षलाई यसबारे सूचित गर्नु पर्नेछ ।

कुनै पनि हालतमा यस्तो सहयोगलाई संघर्षमा हस्तक्षेप गरेको मानिने छैन । पहिलो अनुच्छेदमा उल्लिखित कर्मचारीहरूलाई, उनीहरू जुन तटस्थ राष्ट्रका हुन् सो राष्ट्र छाड्नु पूर्व, धारा ४० मा उल्लेख भए बमोजिमको परिचयपत्र रीतपूर्वक प्रदान गरिनेछ ।

धारा २८

धाराहरू २४ र २६ मा तोकिएका कर्मचारीहरू विरोधी पक्षको हातमा परेमा स्वास्थ्यको स्थिति, आध्यात्मिक आवश्यकता र युद्धबन्दीहरूको संख्या समेतलाई हेरी आवश्यकता अनुसार मात्र उनीहरूलाई राखिनेछ ।

यसरी राखिएका कर्मचारीहरूलाई युद्धबन्दी मानिने छैन । तथापि कम्तिमा उनीहरूले अगस्त १२, १९४९ को युद्धबन्दीप्रति गरिने व्यवहारसँग सम्बन्धित जेनेभा महासन्धिको सम्पूर्ण व्यवस्थाहरूको लाभ लिन पाउने छन् । थुनामा राख्ने शक्तिको सैनिक कानून र नियमहरूको ढाँचाभिन्न र यसको सक्षम सेवाको अधिकार अन्तर्गत उनीहरूको व्यवसायिक नैतिकता नीति अनुसार युद्धबन्दीहरूतर्फबाट र प्राथमिक रूपमा उनीहरू जुन सैनिक सेवामा संलग्न छन्, त्यसका तर्फबाट

चिकित्सा सम्बन्धी र आध्यात्मिक जिम्मेवारीलाई जारी राख्नेछन् । चिकित्सा सम्बन्धी र आध्यात्मिक जिम्मेवारी जारी राख्न, उनीहरूले देहायका सुविधाहरू पनि प्राप्त गर्नेछन् -

- (क) उनीहरूलाई समय-समयमा श्रम शिविर र शिविर बाहिर अस्पतालमा रहेका युद्धबन्दीहरूलाई भेट्ने स्वीकृति दिइने छ । थुनामा राख्ने राष्ट्रले उनीहरूको कार्यलाई आवश्यक यातायातको साधन उपलब्ध गराउने छ ।
- (ख) संलग्न स्वास्थ्य कर्मचारीहरूको व्यावसायिक गतिविधिका लागि हरेक शिविरका सबैभन्दा माथिल्लो दर्जाको वरिष्ठ स्वास्थ्य अधिकारी सैनिक अधिकारीहरूप्रति जिम्मेवार हुनेछ । यो उद्देश्यको लागि संघर्षरत पक्षहरू संघर्ष शुरु भएदेखि नै धारा २६ अन्तर्गत तोकिएको संस्था लगायतका उनीहरूका स्वास्थ्य कर्मचारीहरूको पारस्परिक ज्येष्ठताबारे सहमत हुनेछन् । उनीहरूको काम कर्तव्यको सन्दर्भमा उठ्ने सबै प्रश्नहरूबारे यी स्वास्थ्य अधिकारी र धार्मिक पूजारीहरूको शिविरका सैनिक तथा स्वास्थ्य अधिकारीहरूसम्म प्रत्यक्ष पहुँच रहने छ जसले उनीहरूलाई यी प्रश्नहरूबारे पत्राचार गर्न आवश्यक सबै सुविधाहरू उपलब्ध गराउने छन् ।
- (ग) यद्यपि शिविरमा राखिएका कर्मचारीहरू यसको आन्तरिक अनुशासनमा रहनु पर्नेछ । तर उनीहरूलाई उनीहरूको चिकित्सा सम्बन्धी वा धार्मिक काम बाहेक अन्य कुनै काममा लगाइने छैन ।

संघर्ष जारी रहेको अवस्थामा, संघर्षरत पक्षहरूले आफ्नो अधीन राखिएका कर्मचारीलाई सम्भव भएको ठाउँमा मुक्त गर्ने व्यवस्था मिलाउने छन् र यसरी मुक्ति दिने कार्यविधि पनि तय गर्नेछन् ।

माथि उल्लिखित कुनै पनि व्यवस्थाबाट थुनामा राख्ने शक्ति, युद्धबन्दीको स्वास्थ्य सम्बन्धी र आध्यात्मिक कल्याण गर्नेबारे उसलाई सुम्पिएको दायित्वबाट मुक्त हुने छैन ।

धारा २९

शत्रुको हातमा परेका धारा २५ मा तोकिएका कर्मचारीहरू युद्धबन्दी हुनेछन् । तर, आवश्यकता अनुसार उनीहरूलाई स्वास्थ्य सेवा सम्बन्धी काममा लगाइनेछ ।

धारा ३०

धारा २८ को व्यवस्था अन्तर्गत रोक्यो राख्न अपरिहार्य नदेखिएका कर्मचारीलाई फिर्ता गर्न बाटो खुला हुने बित्तिकै र सैनिक आवश्यकताले अनुमति दिनासाथ उनीहरू जुन संघर्षरत पक्षका हुन् उसै कहाँ फर्काइनेछ ।

तर, उनीहरूलाई नफर्काइएसम्म उनीहरूलाई युद्धबन्दी मानिने छैन । तथापि उनीहरूले कम्तिमा १२ अगस्त, १९४९ को युद्धबन्दीसँग गरिने व्यवहार सम्बन्धी जेनेभा महासन्धिको सबै व्यवस्थाहरूको लाभ लिन पाउने छन् । उनीहरू विरोधी पक्षको आदेश अन्तर्गत आफ्नो कर्तव्यपालनमा लागि रहनेछन् र मिलेसम्म उनीहरू जुन संघर्षरत पक्षका हुन्, सोही पक्षका घाइते र विरामीको हेरचाहमा संलग्न रहनेछन् ।

उनीहरू प्रस्थान गर्दा आफ्नो सम्पत्ति, व्यक्तिगत सरसामान, बहुमूल्य मालसामान र औजारहरू साथमा लैजान पाउनेछन् ।

धारा ३१

फिर्ता गर्नको लागि, धारा ३० अन्तर्गत कर्मचारीहरू छान्दा जाति, धर्म वा राजनीतिक विचारको कुनै वास्ता गरिने छैन । तर, मिलेसम्म उनीहरू कब्जामा परेको क्रम र उनीहरूको स्वास्थ्य स्थितिको आधारमा छनौट गरिनेछ ।

संघर्ष शुरु भएदेखि नै संघर्षरत पक्षहरूले बन्दीहरूको अनुपात र शिविरहरूमा वितरण गरिने कर्मचारीहरूको संख्याको आधारमा के कति प्रतिशत कर्मचारीहरू राख्ने भन्ने बारेमा विशेष सम्झौताद्वारा निश्चित गर्न सक्ने छन् ।

धारा ३२

प्रतिपक्षको हातमा परेका, धारा २७ मा तोकिएका व्यक्तिहरूलाई नथुन्न सकिनेछ ।

अन्यथा सहमति भएमा बाहेक उनीहरूलाई आफ्नो देश फर्कने वा यदि यो सम्भव नभएमा उनीहरू फर्कने मार्ग खुला हुनासाथ वा सैनिक दृष्टिबाट सम्भव भएपछि, जुन संघर्षरत पक्षको सेवामा उनीहरू थिए, उसैको भू-भागमा फर्कने अनुमति प्राप्त हुनेछ ।

उनीहरू मुक्त नभएसम्म आफ्नो विरोधी पक्षको निर्देशन बमोजिम आफ्नो कार्य जारी राख्नेछन् । र, मिलेसम्म उनीहरूलाई आफू जुन संघर्षरत पक्षको सेवामा थिए, सोही पक्षका घाइते र विरामीहरूको हेरचाहमा लगाइनेछ ।

प्रस्थान गर्दा, उनीहरूले आफ्नो सम्पत्ति, व्यक्तिगत सरसामान, बहुमूल्य चीजहरू र औजारहरू, हातहतियार र सम्भव भएसम्म आफ्नो यातायातका साधनहरू पनि लैजान्नेछन् । संघर्षरत पक्षहरूले यी कर्मचारीहरूलाई आफ्नो कब्जामा रहँदा, आफ्ना सैनिकहरूलाई दिए सरह नै खाने-बस्ने प्रबन्ध, तलव र भत्ता दिनेछन् । जुनसुकै अवस्थामा पनि खानाको मात्रा, गुणस्तर र प्रकार, यी कर्मचारीहरू सामान्य रूपमा स्वस्थ रहन पर्याप्त हुनेछ ।

परिच्छेद ५ भवन र सामग्रीहरू

धारा ३३

शत्रुको हात परेका सैन्य दलको घुम्ती चिकित्सा इकाईका सामग्रीहरू घाइते र विरामीहरूको हेरचाहमा प्रयोग गरिनेछ ।

सैन्य दलका भवनहरू, सामग्री तथा स्थीर स्वास्थ्य संस्थापन गोदामहरू युद्ध कानूनको अधीन रहनेछन् तर घाइते तथा विरामीको हेरचाहको निम्ति आवश्यक भएसम्म तिनलाई सो प्रयोजन बाहेक अन्य क्षेत्रमा लैजान सकिने छैन । तथापि अत्यावश्यक सैनिक आवश्यकता रहेमा, त्यहाँ उपचारार्थ रहेका घाइते र विरामीको हितको लागि पहिले नै व्यवस्था मिलाई, युद्धको मैदानमा रहेका सेनापतिहरूले तिनीहरूको उपयोग गर्न सक्नेछन् ।

यो धारामा परिभाषित सामग्री र गोदामहरूलाई, जानी जानी नष्ट गरिने छैन ।

धारा ३४

महासन्धिको विशेषधिकारमा राखिएका सहायता कार्य गर्ने संस्थाहरूको अचल र निजी सम्पत्तिलाई व्यक्तिगत सम्पत्ति मानिनेछ ।

युद्धका पक्षहरूलाई युद्धको कानून र प्रथाद्वारा मान्यता प्राप्त अधिग्रहण गर्ने अधिकारलाई युद्धरतहरूले अत्यन्तै आवश्यक परेको स्थितिमा बाहेक र घाइते र विरामीहरूको हित सुनिश्चित नगरिकन प्रयोग गर्ने छैनन् ।

परिच्छेद ६

चिकित्सासम्बन्धी यातायात

धारा ३५

घाइते र विरामीको वा चिकित्सा सामग्रीको ओसारपसारलाई घुम्ती चिकित्सा इकाईलाई जस्तै सम्मान र रक्षा गरिनेछ ।

यदि यस्ता यातायातका साधन वा गाडीहरू विरोधी पक्षको हातमा परेमा तिनलाई कब्जा गर्ने संघर्षरत पक्षले सबै अवस्थामा, त्यसमा रहेका घाइते र विरामीको स्याहार सुनिश्चित गर्नेछ भन्ने शर्तमा, तिनीहरू युद्ध कानून अन्तर्गत रहनेछन् ।

अधिग्रहणद्वारा प्राप्त गरिएका गैरसैनिक कर्मचारीहरू र यातायातका सबै साधनहरू अन्तर्राष्ट्रिय कानूनका सामान्य नियमहरूको अधिनस्थ रहनेछन् ।

धारा ३६

चिकित्सा सेवाका हवाईजहाज अर्थात घाइते तथा विरामीलाई स्थानान्तरण र चिकित्सा कर्मचारी र साधनहरूको ओसारपसारको लागि पूर्ण रूपले प्रयोग गरिएको हवाईजहाज उपर आक्रमण गरिने छैन, बरु युद्धरत पक्षहरूद्वारा विशेष रूपले सहमति भएको मार्ग, समय र उचाईमा उडेको अवस्थामा सम्मान र रक्षा गरिनेछ ।

तिनीहरूमा धारा ३८ मा वर्णित स्पष्ट रूपले अंकित विशिष्ट चिन्ह र यसको साथमा हवाईजहाजको तल, माथि र दायाँबायाँको सतहमा तिनीहरूको राष्ट्रिय झण्डा अङ्कित हुनेछ । तिनीहरूलाई युद्धरत पक्षहरूद्वारा युद्ध शुरु हुँदा वा युद्ध जारी रहँदा मन्जुर गरिएको अर्को कुनै निसान वा पहिचानको साधन प्रदान गरिनेछ ।

अन्यथा मन्जुर गरिएमा बाहेक, शत्रु राज्य वा शत्रुद्वारा कब्जा गरिएको भू-भाग माथिका उडानहरू प्रतिबन्धित रहनेछन् ।

चिकित्सकीय हवाईजहाजले अवतरण गर्न दिएको सबै आदेशलाई पालन गर्नेछ । यसरी अवतरण गर्न बाध्य गरिएको जहाजको कुनै जाँच गर्नुपर्ने भए, जाँचपछि सो जहाज आफ्ना यात्रुहरूसहित उडान जारी राख्न सक्नेछ ।

शत्रु राज्य वा शत्रुको अधीनस्थ भू-भागमा अनैच्छिक अवतरण गर्नु परेको अवस्थामा घाइते तथा विरामी एवम् जहाजका कर्मचारीहरू युद्धबन्दी हुने छन् । चिकित्सा कर्मचारीहरूलाई धारा २४ र यसपछिका धाराहरू बमोजिम व्यवहार गरिनेछ ।

धारा ३७

दोस्रो अनुच्छेदका व्यवस्थाहरूको अधीन रही संघर्षरत पक्षका चिकित्सकीय हवाईजहाजहरू तटस्थ राष्ट्रको भू-भाग उपर उड्न र आवश्यक भएमा अवतरण गर्न वा यसलाई उडानमा छोटो विश्रामस्थलको रूपमा प्रयोग गर्न सक्नेछन् । उनीहरूले तटस्थ राष्ट्रहरूलाई, उनीहरूको भू-भाग उपर गरिने यात्राबारे पूर्व सूचना दिनेछन् र जमिन वा पानीमा अवतरण गर्ने आदेशको पालना गर्नेछन् । संघर्षरत पक्ष र तटस्थ राष्ट्र बीच सहमति भएको मार्ग, उचाई र समयमा उडान गर्दा मात्र तिनीहरूले आक्रमणबाट उन्मुक्ति पाउनेछन् ।

तटस्थ राष्ट्रले चिकित्सकीय हवाईजहाज आफ्नो भू-भागबाट उड्ने वा अवतरण गर्ने विषयमा शर्त वा बन्देज लगाउन सक्नेछन् । यस्ता सम्भावित शर्त वा बन्देजहरू सबै संघर्षरत पक्षहरू उपर समान रूपमा लागू हुनेछन् ।

तटस्थ राष्ट्र र संघर्षरत पक्षहरूबीच अन्यथा सहमति भएमा बाहेक घाइते तथा विरामीहरूलाई स्थानीय अधिकारीहरूको सहमतिमा चिकित्सकीय हवाईजहाजबाट तटस्थ भू-भागमा ओरालिएमा अन्तर्राष्ट्रिय कानूनद्वारा आवश्यक भएमा उनीहरूलाई पुनः युद्धमा भाग लिन नपाउने गरी तटस्थ राष्ट्रद्वारा थुनिनेछ । उनीहरूको बसोबास र थुनामा राख्दाको खर्च उनीहरू निर्भर रहेको राष्ट्रद्वारा बेहोरिनेछ ।

परिच्छेद ७

स्पष्ट निशान चिन्ह

धारा ३८

स्वीटजरलैण्डप्रति सम्मानको रूपमा यसको संघीय ऋण्डालाई उल्टाई तयार भएको सेतो पृष्ठभूमिमा रेडक्रसको अग्रदूतीय निशान चिन्हलाई, सैन्य दलको चिकित्सा सेवालाई जनाउने चिन्ह र विशिष्ट प्रतिकको रूपमा कायम गरिएको छ ।

यस्तो भए तापनि, ती रेडक्रसको ठाउँमा सेतो भूमिमा रातो अर्ध चन्द्र वा रातो सिंह र सूर्यलाई निशान चिन्हको रूपमा प्रयोग गर्ने देशहरूको हकमा ती चिन्हहरूलाई पनि प्रस्तुत महासन्धिको व्यवस्था बमोजिम मान्यता दिइएको छ ।

धारा ३९

सक्षम सैन्य अधिकारीको निर्देशनमा निशान चिन्हलाई ऋण्डामा, पाखुरामा लगाउने पट्टा (आर्मलेट) मा र चिकित्सा सेवाले प्रयोग गर्ने सबै उपकरणहरूमा प्रयोग गरिनेछ ।

धारा ४०

धारा २४, धारा २६ र धारा २७ मा तोकिएका कर्मचारीहरूले, सैन्य अधिकारीहरूले जारी गरी छाप लगाएको विशिष्ट निशान चिन्ह अंकित पानीले नभिज्ने पट्टी देब्रे पाखुरामा पहिरिने छन् ।

यस्ता कर्मचारीहरूले धारा १६ मा उल्लिखित परिचय विल्ला (डिस्क) पहिरिनुको अतिरिक्त विशिष्ट निशान चिन्ह भएको विशेष परिचय पत्र समेत आफ्नो साथमा राख्नेछन् । यो परिचयपत्र पानीले नभिज्ने एवम् खल्लीमा राख्न सकिने खालको हुनेछ । यो परिचयपत्रमा राष्ट्रिय भाषामा कम्तिमा पनि बाहकको नाम, थर, जन्ममिति, दर्जा र सेवा नम्बर लेखिएको हुनेछ र कुन हैसियतमा वर्तमान महासन्धि अन्तर्गत संरक्षण पाउन सक्ने हो, सो पनि लेखिएको हुनुपर्छ । कार्डमा बाहकको फोटो टाँसिएको हुनुपर्छ र उसको हस्ताक्षरको सही वा ल्याप्चे छाप वा दुबै अंकित हुनुपर्छ । यसमा सैन्य अधिकारीको छापको उठेको आकार अङ्कित हुनुपर्छ ।

परिचयपत्र उही सेनाभित्र एकै खालको र सकेसम्म उच्च संविदाकारी पक्षका सेनाहरू बीच पनि एकै किसिमको हुनेछ । संघर्षरत पक्षहरू उदाहरण स्वरूप यस महासन्धिमा अनुसूचित नमूनाबाट निर्देशित हुन सक्नेछन् । युद्धको शुरुमा नै उनीहरूले कुन नमूना प्रयोग गरी रहेकाछन् भन्ने कुरा एकअर्कालाई सूचित गर्नेछन् । परिचयपत्र, सम्भव भएसम्म, कम्तिमा दुईप्रति बनाउनुपर्छ जसको एकप्रति गृह राष्ट्रले राख्नेछ ।

कुनै पनि हालतमा उल्लिखित कर्मचारीहरूलाई उनीहरूको अधिकार चिन्ह वा परिचयपत्रबाट बञ्चित गरिनेछैन न त उनीहरूलाई पाखुरामा लाउने पट्टा लगाउनबाट रोकिने छ । परिचयपत्र हराएको अवस्थामा उनीहरूलाई प्रतिलिपि पाउने र अधिकार चिन्हको सट्टा, अर्को अधिकार चिन्ह पाउने हक हुनेछ ।

धारा ४१

धारा २५ मा तोकिएका कर्मचारीहरूले केवल चिकित्सा सम्बन्धी काम गर्दा मात्र बीचमा विशिष्ट चिन्हको सानो स्वरूप अङ्कित भएको एउटा सेतो पट्टा पाखुरामा लगाउनेछन् । यो पाखुरामा लगाउने पट्टा सैनिक अधिकारीहरूद्वारा जारी गरिएको र छाप लगाइएको हुनेछ ।

यस प्रकारका कर्मचारीले आफ्नो साथमा बोक्ने सैन्य परिचय कागजमा निजले के कस्तो तालिम प्राप्त गरेका छन्, उनीहरूलाई अस्थायी रूपमा लगाइएको कामको स्वरूप र उनीहरूलाई पाखुरामा लगाउने पट्टा पहिर्ने अधिकार छ भन्ने कुरा उल्लेख गरिनेछ ।

धारा ४२

महासन्धिले व्यवस्था गरेको विशेष भण्डा महासन्धि अन्तर्गत संरक्षणको हक प्राप्त, चिकित्सा इकाई र संस्थापनहरू उपर सैन्य अधिकारीहरूको सहमतिले मात्र फहराइनेछ । घुम्ती इकाईहरूमा स्थायी संस्थापनहरूमा जस्तै, सो भण्डाको साथमा जुन संघर्षरत पक्षका सो इकाई र संस्थापनहरू हुन्, सो देशको राष्ट्रिय भण्डा पनि रहन सक्नेछ ।

तर शत्रुको हातमा परेका चिकित्सा इकाईहरूले भने महासन्धिको भण्डा बाहेक अन्य कुनै भण्डा फहराउने छैनन् । शत्रुतापूर्ण कारवाहीको सम्भावनालाई टार्नको लागि सैन्य दृष्टिबाट उपयुक्त भएसम्म शत्रु पक्षका स्थल, जल र वायु सेनाले प्रष्ट देख्न सक्ने गरी चिकित्सा इकाई वा संस्थापनहरू हुन् भन्ने चिनाउन विशिष्ट चिन्हको प्रयोग गर्न संघर्षरत पक्षहरूले आवश्यक कदम चाल्ने छन् ।

धारा ४३

धारा २७ मा उल्लिखित शर्तहरू अन्तर्गत कुनै युद्धरत पक्षलाई सेवा प्रदान गर्न अनुमति दिइएका तटस्थ देशका सैन्य इकाईहरूले महासन्धिको भण्डाको साथमा धारा ४२ अन्तर्गत प्रदान गरेको सुविधा उपभोग गरेको अवस्थामा, उक्त युद्धरत पक्षको राष्ट्रिय भण्डा समेत फहराउने छन् ।

जिम्मेवार सैन्य अधिकारीहरूले विपरीत आदेश दिएमा बाहेक उनीहरूले सबै अवस्थामा, विरोधी पक्षको हातमा परे पनि, आफ्नो राष्ट्रिय भण्डा फहराउन सक्नेछन् ।

धारा ४४

यो धाराको, यसपछिको अनुच्छेदमा उल्लिखित अपवादको स्थितिमा बाहेक, सेतो भूमिमा रेडक्रसको निशान चिन्ह र “रेडक्रस” वा “जेनेभा क्रस” लेखिएका शब्दहरू चिकित्सा टोली वा संस्थापनहरू, यो महासन्धि र यस्तै विषयसँग सम्बन्धित अन्य महासन्धिद्वारा संरक्षित कर्मचारीहरू र सरसामानलाई जनाउन वा सुरक्षा प्रदान गर्नमा बाहेक, शान्ति वा युद्धको समयमा प्रयोग गरिने छैनन् । यही कुरा धारा ३८ को दोस्रो प्रकरणमा उल्लिखित निशान चिन्हहरू र सो प्रयोग गर्ने देशको हकमा पनि लागू हुनेछ । राष्ट्रिय रेडक्रस सोसाइटीहरू र धारा २६ मा तोकिएका अन्य संस्थाहरूलाई मात्र यस प्रकरणको संरचना अन्तर्गत महासन्धिको संरक्षण प्रदान गर्न विशिष्ट निशान चिन्ह प्रयोग गर्ने अधिकार हुनेछ ।

यसको अतिरिक्त राष्ट्रिय रेडक्रस, (रातो अर्धचन्द्र, रातो सिंह र सूर्य) सोसाइटीहरूले शान्तिको समयमा उनीहरूको राष्ट्रिय कानून अनुसार अन्तर्राष्ट्रिय रेडक्रस सम्मेलनद्वारा तोकिएका सिद्धान्तहरूसँग मिल्ने उनीहरूका अन्य कार्यहरूका लागि रेडक्रसको नाम र निशान चिन्ह प्रयोग गर्न सक्नेछन् । युद्धको समयमा जब ती कार्यहरू संचालन गरिन्छ, निशान चिन्हको प्रयोगका शर्तहरू यस्ता हुनेछन् कि तिनबाट जेनेभा महासन्धि अन्तर्गत संरक्षण प्रदान गरेको मानिने छैन । निशान चिन्ह सापेक्षक रूपमा आकारमा सानो हुनेछ र पाखुरामा लगाउने पट्टा वा भवनको छानामा राख्न पाइनेछैन ।

अन्तर्राष्ट्रिय रेडक्रस संस्थाहरू र तिनका रीतपूर्वक अख्तियार प्राप्त कर्मचारीहरूलाई सबै अवस्थामा सेतो भूमिमा रेडक्रसको निशान चिन्ह प्रयोग गर्न अनुमति दिइनेछ ।

अपवादको रूपमा राष्ट्रिय कानून अनुरूप र कुनै एउटा राष्ट्रिय रेडक्रस (रातो अर्धचन्द्र, रातो सिंह र सूर्य) सोसाइटीहरूको स्पष्ट अनुमतिले शान्तिको समयमा एम्बुलेन्सको रूपमा प्रयोग भएका गाडीहरूलाई जनाउन र पूर्ण रूपले घाइते र बिरामीलाई निःशुल्क उपचार प्रदान गर्न तोकिएका सहायता केन्द्रहरू रहेको ठाउँ देखाउनको लागि महासन्धिको निशान चिन्ह प्रयोग गर्न सकिने छ ।

परिच्छेद ८
महासन्धिको कार्यान्वयन

धारा ४५

युद्धका हरेक पक्षले उनीहरूका सेनाध्यक्ष मार्फत माथि उल्लिखित धाराहरूको विस्तृत कार्यान्वयन सुनिश्चित गर्नेछन् र पूर्वानुमान नगरिएको विषयबारे प्रस्तुत महासन्धिका सामान्य सिद्धान्तसँग मिल्ने गरी व्यवस्था गर्नेछन् ।

धारा ४६

यो महासन्धिद्वारा संरक्षित घाइते, विरामी, कर्मचारीहरू, भवनहरू र सरसामग्रीका विरुद्ध प्रतिशोधात्मक कारवाही गर्न प्रतिबन्ध लगाइएको छ ।

धारा ४७

उच्च संविदाकारी पक्षहरूले युद्धको समयमा जस्तै शान्तिको समयमा पनि यो महासन्धिको मूलपाठलाई आ-आफ्ना देशहरूमा सकेसम्म विस्तृत रूपमा प्रचार-प्रसार गर्ने र विशेष गरेर आफ्ना सैनिक प्रशिक्षण कार्यक्रम र सम्भव भए नागरिक प्रशिक्षणमा समेत समावेश गर्न वाचा गर्छन् ताकि यसका सिद्धान्तहरूबारे सम्पूर्ण नागरिकहरूलाई र विशेष गरेर सशस्त्र लडाकू सेना, चिकित्साकर्मी र धार्मिक पूजारीहरूलाई थाहा हुन सकोस् ।

धारा ४८

उच्च संविदाकारी पक्षहरूले स्वीस संघीय परिषद मार्फत र युद्धको समयमा संरक्षक शक्तिहरू मार्फत, प्रस्तुत महासन्धिका आधिकारिक अनुवादहरू साथै यसको प्रयोग सुनिश्चित गर्न तिनीहरूले अपनाएको कानून र नियमहरूबारे एक आपसमा सूचना आदान-प्रदान गर्नेछन् ।

परिच्छेद ९

दुरुपयोग र उल्लंघनको नियन्त्रण

धारा ४९

उच्च संविदाकारी पक्षहरूले तलको धारामा परिभाषित प्रस्तुत महासन्धिको गम्भीर उल्लंघन गर्ने वा गर्न आदेश दिने व्यक्तिहरू उपर प्रभावकारी दण्ड व्यवस्था गर्नको लागि, कुनै कानून आवश्यक भए सो बनाउन संकल्प गर्छन् ।

प्रत्येक उच्च संविदाकारी पक्षको यस्ता गम्भीर उल्लंघन गर्ने वा उल्लंघन गर्न आदेश दिने आरोप लागेका व्यक्तिहरूको खोजी गर्ने र यस्ता व्यक्तिहरूलाई, उनीहरू जुनसुकै राष्ट्रियताको भए पनि आफ्नै अदालत समक्ष ल्याउने दायित्व हुनेछ । यसले, आफूलाई इच्छा भएमा र यसको आफ्नै कानून अनुसार यस्ता व्यक्तिहरूलाई यदि अर्को उच्च संविदाकारी पक्षले अभियोग स्थापित हुने प्रथम दृष्टिमा विश्वास लाग्ने सबुद पेश गरेमा, त्यस्तो उच्च संविदाकारी पक्षलाई पुर्पक्षको लागि सुम्पन पनि सक्नेछ ।

प्रत्येक उच्च संविदाकारी पक्षले तलको धारामा परिभाषित गम्भीर उल्लंघन बाहेक, यो महासन्धिको प्रावधानहरूका विपरीत गरिने सम्पूर्ण कार्यहरूलाई दबाउन आवश्यक कदमहरू चाल्नेछ ।

सबै परिस्थितिमा आरोपित व्यक्तिहरूले उचित सुनवाई र प्रतिरक्षा जस्ता सुरक्षा उपायहरूबाट लाभ पाउनेछन्, जुन १२ अगस्ट १९४९ को युद्धबन्दीप्रति गरिने व्यवहारसँग सम्बन्धित जेनेभा महासन्धिको धारा १०५ र त्यसपछिका धाराहरूले गरेका व्यवस्थाहरूभन्दा कम अनुकूल हुने छैनन् ।

धारा ५०

पूर्ववर्ती धारासँग सम्बन्धित गम्भीर उल्लंघनहरू भन्नाले महासन्धिद्वारा संरक्षित व्यक्तिहरू वा सम्पत्तिको विरुद्ध भएका देहायका कुनै कार्यहरू हुने छन् :-

सैनिक आवश्यकताबाट जायज नदेखिएका र गैरकानूनी रूपमा र जथाभावी गरिएका सम्पत्तिको व्यापक क्षति तथा कब्जा, जैविक परीक्षण लगायत मनसायपूर्ण हत्या, यातना वा अमानवीय व्यवहार, शरीर वा स्वास्थ्यमा मनसायपूर्वक गम्भीर कष्ट पुऱ्याउनु वा गम्भीर हानी पुऱ्याउनु ।

धारा ५१

माथिको धारामा उल्लिखित उल्लंघनको सम्बन्धमा कुनै पनि उच्च संविदाकारी पक्षलाई आफूले वा अरु उच्च संविदाकारी पक्षले व्यहोर्नु पर्ने दायित्वबाट आफूलाई वा उच्च संविदाकारी पक्षलाई मुक्ति दिने अनुमति दिइने छैन ।

धारा ५२

कुनै संघर्षरत पक्षको अनुरोधमा महासन्धिको आरोपित उल्लंघनको सम्बन्धमा सम्बन्धित पक्षहरूले गरेको निर्णय मुताविक छानविन गरिनेछ ।

यदि जाँच पडतालको कार्यविधिबारे सम्झौता भइसकेको छैन भने पक्षहरूले एउटा निर्णायकको छनौट बारेमा सहमति जनाउनु पर्नेछ, जसले के कस्तो कार्यविधि अनुशरण गर्ने भन्ने बारेमा निर्णय गर्नेछ ।

उल्लंघन भएको स्थापित हुनासाथ संघर्षरत पक्षहरूले यसलाई अन्त्य गर्ने छन् र सम्भव भएसम्म कम बिलम्ब हुने गरी यसलाई नियन्त्रण गर्नेछन् ।

धारा ५३

यस महासन्धिद्वारा अख्तियारी पाएदेखि बाहेकका व्यक्ति, सोसाइटीहरू, फर्म वा सार्वजनिक वा निजी कम्पनीहरूबाट हुने “रेडक्रस” वा “जेनेभा क्रस” वा तिनको नक्कल गरिएको अन्य कुनै निशान चिन्ह वा ढाँचाको प्रयोग, त्यस्तो प्रयोगको जुनसुकै उद्देश्य राखिएको र सो जुनसुकै मितिमा अनुमोदन गरिएको भएतापनि सबै अवस्थामा प्रतिबन्धित हुनेछन् ।

स्वीट्जरलैण्डको सम्मान स्वरूप यसको संघीय झण्डालाई उल्टाई अंगीकार गरेको कारणबाट र स्वीट्जरलैण्डको निशान र महासन्धिको विशेष निशान चिन्हको बीच उठ्न सक्ने भ्रमले गर्दा स्वीस महासंघको निशान चिन्ह वा त्यसको नक्कल हुने चिन्ह, चाहे ट्रेडमार्क वा व्यापारिक मार्कको रूपमा होस् वा यस्तो चिन्हको भागको रूपमा होस् वा व्यापारिक इमान्दारीको प्रतिकुल उद्देश्यको लागि होस् वा स्वीस राष्ट्रिय भावनामा चोट पुग्न सक्ने परिस्थितिमा होस्, निजी व्यक्तिहरू, सोसाइटीहरू र फर्महरूद्वारा हुने प्रयोग सबै अवस्थामा प्रतिबन्धित रहनेछ ।

त्यसो भए पनि २७ जुलाई १९२९ को जेनेभा महासन्धिको पक्ष नभएका उच्च संविदाकारी पक्षहरूले पहिलो प्रकरणमा उल्लिखित निशान चिन्ह, ढाँचा, संकेत चिन्ह वा निशानका पूर्व प्रयोगकर्ताहरूलाई यदि त्यस्तो प्रयोगले युद्धको समयमा महासन्धि अन्तर्गत संरक्षण प्राप्त भन्ने बुझाउँदैन भने यो महासन्धि लागू भएको मितिदेखि बढीमा तीन वर्षमा नबढ्ने गरी, त्यस्तो प्रयोग बन्द गर्न समय सीमा तोक्न सक्नेछन् ।

यो धाराको पहिलो प्रकरणमा लगाइएको प्रतिबन्ध, पूर्व प्रयोगद्वारा प्राप्त कुनै अधिकारमा असर नपर्ने गरी धारा ३८ को दोस्रो प्रकरणमा उल्लिखित निशान चिन्ह र निशानको हकमा पनि लागू हुनेछ ।

धारा ५४

उच्च संविदाकारी पक्षहरूले यदि तिनीहरूको कानून पहिले नै पर्याप्त नभएमा, धारा ५३ मा उल्लिखित दुरुपयोगहरूको निषेध र निरोध गर्न हरेक अवस्थामा नियन्त्रणको लागि आवश्यक उपायहरू गर्नेछन् ।

अन्तिम प्रावधानहरू

धारा ५५

यो महासन्धि अंग्रेजी र फ्रान्सेली भाषामा सम्पन्न गरिएको छ । दुवै मूल पाठमा समान रूपमा आधिकारिक हुने छन् । स्वीस संघीय परिषदले यो महासन्धिको एसियाली र स्पेनी भाषाहरूमा आधिकारिक उल्थाको व्यवस्था गर्नेछ ।

धारा ५६

यो महासन्धि, जसमा आजको तारिख रहनेछ, जेनेभामा सन् १९४९ को अप्रिल २१ तारिखमा शुरु भएको सम्मेलनमा प्रतिनिधित्व गर्ने शक्ति राष्ट्रहरूको नाउँमा र यसका अतिरिक्त यस सम्मेलनमा सहभागी नभएका तर युद्ध मैदानमा घाइते तथा विरामी भएका सेनाको उद्धारको लागि सन् १८६४, १९०६ र १९२९ का जेनेभा महासन्धिहरूको पक्ष रहेका राष्ट्रहरूद्वारा, हस्ताक्षर गर्नको लागि सन् १९५० को फेब्रुअरी १२ तारिखसम्म खुला रहनेछ ।

धारा ५७

यो महासन्धि सकेसम्म छिटो अनुमोदन गरिनेछ र अनुमोदनहरू वर्तमानमा गरिनेछन् ।

अनुमोदनको हरेक दस्तावेजको अभिलेख खडा गरिनेछ र स्वीस संघीय परिषदद्वारा यो अभिलेखको प्रमाणित प्रतिलिपि ती सबै राष्ट्रहरूलाई पठाइनेछ, जसको नाममा महासन्धि हस्ताक्षरित भएको छ वा जसको सम्मिलन सूचित गरिएको छ ।

धारा ५८

यो महासन्धि, कम्तिमा पनि दुई ओटा अनुमोदनका दस्तावेजहरू जम्मा गरिएको ६ महिनापछि लागू हुनेछ ।

त्यसपछि प्रत्येक उच्च संविदाकारी पक्षको हकमा अनुमोदनको दस्तावेज जम्मा गरिएको ६ महिनापछि यो लागू हुनेछ ।

धारा ५९

उच्च संविदाकारी पक्षहरूको हकमा यो महासन्धिले २२ अगस्त, १८६४, ६ जुलाई, १९०६ र २७ जुलाई, १९२९ का महासन्धिहरूलाई प्रतिस्थापित गर्नेछ ।

धारा ६०

यो लागू भएको मितिदेखि, यो महासन्धिमा सही नगर्ने राष्ट्रको हकमा यो महासन्धि सम्मिलनको लागि खुला गरिनेछ ।

धारा ६१

सम्मिलनहरूबारे लिखित रूपमा स्वीस संघीय परिषदलाई सूचित गरिनेछ र त्यसरी सम्मिलनहरू प्राप्त गरेको ६ महिनापछि लागू हुनेछन् ।

स्वीस संघीय परिषदले महासन्धिमा हस्ताक्षर गर्ने र सम्मिलनबारे सूचित गर्ने सबै राष्ट्रहरूलाई, सम्मिलनहरूबारे सूचित गर्नेछ ।

धारा ६२

संघर्ष वा कब्जा शुरु हुनुअघि वा पछि, संघर्षरत पक्षले जम्मा गरेको अनुमोदन वा सम्मिलनबारे दिएको सूचनालाई, धाराहरू २ र ३ मा वर्णित परिस्थितिहरूले तुरुन्त प्रभावी बनाउनेछन् । स्वीस संघीय परिषदले संघर्षरत पक्षहरूबाट प्राप्त कुनै अनुमोदन वा सम्मिलनबारे, सर्वाधिक छिटो माध्यमबाट सूचित गर्नेछ ।

धारा ६३

प्रत्येक उच्च संविदाकारी पक्षलाई, यो महासन्धि परित्याग गर्ने स्वतन्त्रता हुनेछ । परित्यागबारे लिखित रूपमा स्वीस संघीय परिषदलाई सूचित गरिनेछ, जसले यसबारे सबै संविदाकारी पक्षका सरकारहरूलाई खबर गर्नेछ ।

स्वीस संघीय परिषदलाई यसबारे सूचना पठाएको एक वर्षपछि परित्याग लागू हुनेछ । तर परित्याग गर्ने राष्ट्र संघर्षरत रहेको समयमा, परित्यागको सूचना पठाइएको भए त्यस्तो परित्याग शान्ति कायम नभएसम्म र यो महासन्धिद्वारा संरक्षित व्यक्तिहरूको मुक्ति र स्वदेश फर्काउने कार्यसँग सम्बन्धित कारवाहीहरू पूरा नभएसम्म लागू हुनेछैन ।

परित्यागको प्रभाव केवल परित्याग गर्ने राष्ट्रको हकमा मात्र लागू हुनेछ । यसले कुनै पनि किसिमबाट अन्तर्राष्ट्रिय कानूनका सिद्धान्तअनुसार संघर्षरत पक्षहरूले पूरा गर्न बाध्य भएको दायित्वलाई कम गर्ने छैन । किन भने, ती सभ्य जनताहरू बीच स्थापित प्रथाहरू, मानवताको कानून र सार्वजनिक सद्बिवेकका निर्देशहरूबाट निःसत भएका हुन्छन् ।

धारा ६४

स्वीस संघीय परिषदले प्रस्तुत महासन्धिलाई संयुक्त राष्ट्र संघको सचिवालयमा दर्ता गराउने छ ।
स्वीस संघीय परिषदले संयुक्त राष्ट्र संघको सचिवालयलाई समेत प्रस्तुत महासन्धिको सम्बन्धमा
परिषदलाई प्राप्त सबै अनुमोदन, सम्मिलन र परित्यागहरूबारे जानकारी दिनेछ ।

यसका साक्षीका रूपमा आ-आफ्ना पूर्ण अधिकारपत्रहरू दाखिला गरेर देहायका हस्ताक्षरकारीहरूले
यो महासन्धिमा हस्ताक्षर गरेका छन् ।

उन्नाइस सय उनान्पचासको अगस्त महिनाको यस बाह्रौं दिनमा जेनेभामा अंग्रेजी र फ्रेन्च
भाषामा सम्पन्न भयो । मूलप्रति स्वीस महासंघको अभिलेखालयमा जम्मा गरिने छ । स्वीस संघीय
परिषदले यसका प्रमाणित प्रतिहरू, प्रत्येक हस्ताक्षरकारी र सम्मिलन गर्ने राष्ट्रलाई पठाउनेछ ।

नेपाल कानून आयोग

अनुसूची १

अस्पताल क्षेत्र र इलाकाहरू सम्बन्धी मस्यौदा सम्झौता

धारा १

अस्पताल क्षेत्र युद्ध मैदानमा घाइते तथा विरामी भएका सैनिकहरूको स्थितिको सुधार सम्बन्धी १२ अगस्त, १९४९ को जेनेभा महासन्धिको धारा २३ मा वर्णित व्यक्तिहरू र यी क्षेत्रहरू र इलाकाको प्रशासन र संगठनको लागि एवम् त्यहाँ जम्मा भएका व्यक्तिहरूको स्याहारको लागि जिम्मेवारी पाएका कर्मचारीहरूको लागि कडाइका साथ सुरक्षित गरिनेछ ।

तथापि त्यस्ता क्षेत्रहरूमा स्थायी बसोबास भएका मानिसहरूलाई भने त्यहाँ बस्ने अधिकार हुनेछ ।

धारा २

अस्पताल क्षेत्रमा कुनै पनि हैसियतमा बसोबास गर्ने व्यक्तिले, सो क्षेत्रभित्र वा बाहिर सोभै सैनिक कारवाही वा युद्ध सामग्री उत्पादन गर्ने सम्बन्धी कुनै कार्य गर्नेछैन ।

धारा ३

अस्पताल क्षेत्र स्थापित गर्ने राष्ट्रहरूले सो क्षेत्रमा प्रवेश गर्ने वा बसोबास गर्ने अधिकार नभएका सबै व्यक्तिहरूको प्रवेश निषेध गर्न आवश्यक सबै उपायहरू गर्नेछन् ।

धारा ४

अस्पताल क्षेत्रहरूले देहायका शर्तहरू पूरा गर्ने छन् :-

- (क) अस्पताल क्षेत्रहरूले स्थापना गर्ने राष्ट्रद्वारा शासित भू-भागको सानो क्षेत्र मात्र ओगट्ने छन् ।
- (ख) यस्ता क्षेत्रहरू बसोबासका सुविधाहरूको दृष्टिबाट, पातलो बस्ती भएको हुनेछन् ।
- (ग) तिनीहरू सबै सैनिक निशानाहरू, उद्देश्य वा ठूला औद्योगिक वा प्रशासकीय प्रतिष्ठानहरूबाट टाढा र स्वतन्त्र रहनेछन् ।
- (घ) तिनीहरू सम्भाव्य रूपमा युद्ध सञ्चालन गर्नको लागि महत्वपूर्ण हुन सक्ने क्षेत्रमा राखिने छैनन् ।

धारा ५

अस्पताल क्षेत्रको, देहायका दायित्वहरू हुनेछन् :-

- (क) उनीहरूसँग रहेका सञ्चार र यातायातका साधनहरू सैनिक कर्मचारी वा मालसामानको ओसारपसार वा पारवहनको रूपमा पनि प्रयोग गरिने छैन ।
- (ख) तिनीहरूको प्रतिरक्षा कुनै पनि स्थितिमा सैन्य तरिकाले गरिने छैन ।

धारा ६

अस्पताल क्षेत्रहरूको बाहिरी सीमा र भवनहरूमा सेतो पृष्ठभूमिमा रेडक्रस (रातो अर्धचन्द्र, रातो सिंह र सूर्य) अंकित हुनेछ । सोही अनुसार रातमा पनि चिन्ह देखिने गरी उपयुक्त उज्यालो पार्ने माध्यम प्रयोग गरिनेछ ।

धारा ७

शक्तिहरूले शान्तिको समयमा वा संघर्ष शुरु हुँदा उनीहरूद्वारा शासित भू-भागमा रहेका अस्पताल क्षेत्रहरूको सूची सबै उच्च संविदाकारी पक्षहरूलाई पठाउनेछन् । उनीहरूले संघर्षको समयमा स्थापित भएका नयाँ क्षेत्रहरूबारे पनि सूचित गर्नेछन् ।

विरोधी पक्षले माथि उल्लिखित सूचना पाउने बित्तिकै त्यस्तो क्षेत्र नियमित रूपमा गठन गरिनेछ । तर यदि विरोधी पक्षले यो सम्झौताका शर्तहरू पालना नभएको ठानेमा यस्तो क्षेत्र स्थापना गर्ने सम्बन्धित पक्षलाई तुरुन्त सूचना दिई त्यस क्षेत्रलाई मान्यता दिन इन्कार गर्न सक्नेछ वा यस्तो क्षेत्रलाई आफूले दिने मान्यतालाई धारा ८ मा व्यवस्थित नियन्त्रणको स्थापनामाथि निर्भर बनाउन सक्नेछ ।

धारा ८

कुनै राष्ट्रले विरोधी पक्षद्वारा स्थापित एक वा विभिन्न अस्पताल क्षेत्रहरूलाई मान्यता दिएपछि ती क्षेत्रहरूले यो सम्झौतामा उल्लिखित शर्त र दायित्व पूरा गरेका छन् वा छैनन् भन्ने यकिन गर्ने प्रयोजनको लागि एक वा बढी विशेष आयोगहरूद्वारा नियन्त्रण हुनु पर्ने माग गर्न सक्ने हक राख्नेछ ।

यो उद्देश्यको लागि विशेष आयोगका सदस्यहरूलाई जुनसुकै समयमा विभिन्न क्षेत्रमा बेरोक टोक प्रवेश गर्ने र त्यहाँ स्थायी रूपले बसोबास गर्ने समेत अधिकार हुनेछ । उनीहरूलाई निरीक्षणको आफ्नो कर्तव्य पालन गर्न सबै सुविधा दिइनेछ ।

धारा ९

विशेष आयोगहरूले यो सम्झौताको व्यवस्था विपरित हुने भनी ठानेको कुनै कुरा भएको पाएमा उनीहरूले सो क्षेत्रमा शासन गर्ने राष्ट्रको यी कुराहरूको विषयमा ध्यानाकर्षण गराउनेछन् र सो कुराको सुधारको लागि पाँच दिनको समय दिनेछन् । उनीहरूले त्यस्तो क्षेत्रलाई मान्यता दिने राष्ट्रलाई रीतपूर्वक सूचित गर्नेछन् ।

यदि समय सीमा भुक्तान हुँदासम्म पनि सो क्षेत्रमा शासन गर्ने राष्ट्रले दिएको चेतावनी अनुरूप काम नगरेमा, विरोधी पक्षले आफू सो क्षेत्रको विषयमा अब उप्रान्त यो सम्झौताद्वारा नबाँधिनेको भनी घोषणा गर्न सक्नेछ ।

धारा १०

एक वा सोभन्दा बढी अस्पताल क्षेत्रहरू र इलाकाहरू स्थापना गर्ने कुनै राष्ट्र र तिनको अस्तित्वबारे सूचित गरिएको विरोधी पक्षले आफैँले वा तटस्थ राष्ट्रहरू मार्फत धाराहरू ८ र ९ मा वर्णित विशेष आयोगमा सदस्यहरू नियुक्त गर्नेछन् ।

धारा ११

कुनै पनि हालतमा अस्पताल क्षेत्रलाई आक्रमणको निशाना बनाइने छैन । तिनीहरूलाई सबै संघर्षरत पक्षले सदाकाल रक्षा र आदर गर्नेछन् ।

धारा १२

कुनै भू-भाग कब्जा भएको स्थितिमा त्यहाँ रहेका अस्पताल क्षेत्रहरूको सम्मान र यथावत उपयोग गरिनेछ ।

तर कब्जा गर्ने राष्ट्रद्वारा, यदि त्यहाँ रहेका व्यक्तिहरूको सुरक्षा प्रत्याभूत गर्न सबै उपायहरू गरिएको रहेछ भने, तिनीहरूको उद्देश्य परिवर्तन गर्न सकिनेछ ।

धारा १३

यो सम्झौता, अस्पताल क्षेत्रहरूका जस्तै उद्देश्यको लागि उपयोग गर्न सकिने स्थानहरूको सम्बन्धमा पनि लागू हुनेछ ।

अनुसूची २
सशस्त्र बलसँग सम्बन्धित चिकित्सकीय तथा
धार्मिक कर्मचारीहरूको निम्ति परिचय-पत्र

परिचय पत्र जारी गर्ने देश र सैनिक अधिकारीको
नाम लेख्न छुट्याइएको क्षेत्र

सशस्त्र सेनासँग संलग्न चिकित्सा वा धार्मिक टोलीका सदस्यहरूका
परिचय-पत्र

थर : .....

पहिलो नाम : .....

जन्म मिति : .....

तह/दर्जा : .....

सैनिक नम्बर : .....

यो परिचयपत्रको बाहक युद्ध मैदानमा घाइते तथा विरामी भएका सैनिकहरूको अवस्था सुधारसम्बन्धी १२ अगष्ट, १९४९ को जेनेभा महासन्धिद्वारा देहायको हैसियतमा संरक्षित छ :- .....

जारी भएको मिति परिचय पत्र

पृष्ठ भाग

बाहकको हस्ताक्षर वा ल्याप्चे छाप वा दुवै

बाहकको फोटो

जारी गर्ने सैन्य अधिकारीको छाप

उचाइ   आँखाको रंग   कपालको रंग

.....

अन्य परिचयात्मक चिन्हहरू

.....

.....

.....

नेपाल कानून आयोग